

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΣΤ΄ ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ *)

Καὶ τῇ ἀληθείᾳ, μετὰ τινὰς ἡμέρας, ὁ λόγδος Λάιους' ἠρώτα τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, διατὶ δὲν ἱκανοποιεῖ αὐτὴ τοὺς πόθους τῶν Βουλγάρων' ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Γάλλος πρέσβυς προέβη εἰς παραστάσεις παρὰ τῇ Πύλῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν Βουλγαρικῶν ἀπαιτήσεων. Καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ βεβαίως ἐξυπηρετοῦντες, ἐκτὸς πολιτικῶν ἀντιπανορλαιστικῶν καὶ ἀντιρωσικῶν βλέψεων, καὶ τὸ ἔργον τῶν θρησκευτικῶν τῆς Δύσεως Προπαγανδῶν. Καὶ ἀπήντησε μὲν ἡ Πύλη ὅτι προσκρούει εἰς δικαιώματα καὶ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἡ ἐπιμονὴ τῶν Βουλγάρων, ἀλλ' ὅμως αἱ ἐπεμβάσεις αὐταὶ καὶ ἡ ἀπειλητικότης τῶν Βουλγάρων παρέσχον αὐτῇ τὴν δικαιολογίαν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν νὰ ἀναλάβῃ πλέον πρωτοβουλίαν καὶ νὰ παῖξῃ τὸ πρόσωπον τοῦ θυθμιστοῦ ἐν θρησκευτικῇ ἔριδι. Ἀναμφιβόλως δὲ εἰς τοῦτο συνέτρεξαν καὶ ὁ πολιτικὸς ὑπολογισμὸς, πρὸς δὲν εἶχε σύρει τὸν τότε πρωθυπουργεύοντα τῆς Τουρκίας Ἀαλῆ πασᾶν ὁ Ἰγνάτιεφ, καὶ ἡ Τουρκικὴ ψυχολογία ἕνεκα τῆς κρατούσης ἀκόμη Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας ἐκ τοῦ μίσους αὐτῶν πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἡμῶν βασιλεῖον καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαθείας πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, τὸ δὲ κυριώτερον ἐπικαίρως καὶ σκοπίμως μαγνητισθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰγνάτιεφ, ἐμόρφωσαν ἐν ταῖς στιγμαῖς ἐκείναις τὴν πολιτικὴν κατεύθυνσιν: ἀπομόνωσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἄλλων χριστιανῶν'. Τότε δὴ ὁ Ἰγνάτιεφ συνεδύασε ἀδιαρρήκτως τὴν πολιτικὴν ταύτην γραμμὴν τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν ἰδρυσιν χωριστῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἀντιμετώπου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως, ὡς Ἑλληνικὴν. Τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ζυμώσεως προῖον ἔχομεν Σχέ-

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 261.

1. Πρεσβευτικὰ ἔτη ἐν Κων'πόλει· 1865—Ἰουλ. 1867.

2. Εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῆς πολιτικῆς τῶν Τούρκων κατευθύνσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἡ πολιτικὴ Διαθήκη τοῦ ἀποθανόντος ἐν Νικαίᾳ τῆς Γαλλίας Φουὰτ πασᾶ, ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ πιστοῦ συνεργάτου τοῦ Μ. Βεζύρου Ἀαλῆ-πασᾶ. Ἡ διαθήκη ἐγγράφη τῇ 3 Ἰανουαρίου, 1869, ἔγινε δὲ γνωστὸν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, περιουσοῦσης εἰς ξένας χεῖρας πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν τόπον τοῦ προορισμοῦ. Ἐν τῇ διαθήκῃ ταύτῃ ὁ Φουὰτ πασᾶς, ἀφοῦ ἐπίστα τὴν προσοχὴν τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς χώραν ἀσημαντὸν μὲν καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ὄργανον τῆς Ρωσσίας καὶ ἐστὶαν ῥαδιουργιῶν, ἀναρχίας καὶ ληστείας, μὲ βλέπειν ἀνιδρώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐγγραφε σχετικῶς πρὸς τὴν δεοντολογικὴν πολιτικὴν τῆς Τουρκίας ἀπέναντι τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐν γένει ζητημάτων. «*Ἡ ἡμέτερα πολιτικὴ δέον ὅπως προσπαθῆ νὰ ἀπομονώσῃ ὅσον οἶόν τε τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν λαῶν ἡμῶν. Πρὸ πάντων πρέπει νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τῆς δεσποτείας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς ὅμως νὰ ἀφίσῃ αὐτούς, ὅπως συνδεθῶσι μετὰ τῶν Ρώσων ἢ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κλήρου.*» (Ἐφημερίς «Αἰών» Ἀθηνῶν τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1869). Καὶ διέψευσε μὲν τὴν διαθήκην ταύτην ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, δὲν διέψευσαν ὅμως αὐτὴν τὰ πράγματα.

διόν τι τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, προταθὲν ἐμπιστευτικῶ τῷ τρόπῳ, πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1868.

Τὸ ἐν λόγῳ Σχέδιον, διαβιβασθὲν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸν Πατριάρχην, ἦτο συντεταγμένον ἐπὶ τῶν ἀκολοῦθων ἑξέσεων: 1) Οἱ Βούλγαροι θὰ ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέγῃσι τὸν Κλῆρον αὐτῶν· 2) οἱ δι' ἐξόδων τοῦ Βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ οἰκοδομηθέντες ναοὶ θὰ ἀναγνωρισθῶσιν ἐθνικὴ ἰδιοκτησία αὐτοῦ, θὰ ἔχη δὲ οὗτος τὸ δικαίωμα νὰ ἀνεγείρῃ νέους· 3) Ἐν ἐκάστη ἐπαρχίᾳ ὁ Μητροπολίτης καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῶν Βουλγάρων θὰ ἐκλέξωσιν ἕδραν ἐτέραν ἐκείνης, ἣν ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες Ἱεράρχαι· 4) Σύνοδος εἰδικῶς Βουλγαρικῆ, προεδρευομένη ὑπὸ Βουλγάρου Πρωθιεράρχου θὰ ἔδρῃ ἐν Κωνσταντινούπολει· 5) Οἱ ἐπιθυμοῦντες ἐκ τῶν Βουλγάρων νὰ μείνωσιν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Ἑλλήνων Ἐπισκόπων ἔχουσι πλῆρες τὸ δικαίωμα τοῦτο· καὶ 6ον) Ἡ ἀνωτέρα πνευματικὴ ἐξουσία τοῦ Πατριάρχου θὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ τὸ ὄνομά του θὰ μνημονεύηται κατὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν¹. Εἶναι ἐπόμενον ὅτι τοιοῦτον Σχέδιον, βασιζόμενον ἐπὶ φυλετιστικῶν ἰδεῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τύχῃ ἐπιδοκμασίας τοῦ Πατριάρχου. Τὸ δὲ Πατριαρχεῖον τοσοῦτο μᾶλλον ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποκρούῃ παρομοίαν φυλετιστικὰς ἀξιώσεις, καθ' ὅσον εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν καὶ ἐπὶ ἄλλων ὀρθοδόξων, καίτοι, εὐτυχῶς, οὗτοι δὲν ἠθέλησαν νὰ διαδραματίσωσιν οἷας οἱ Βούλγαροι βιαιοπραγίας. Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἦσαν τὰ διαβήματα ταῦτα τεχνάσματα αὐτῶν τούτων τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς βουλγαροφυλετικῆς ἔριδος πρὸς ἐκφόβισιν τοῦ Πατριαρχείου. Καὶ πρότερον, ὡς ἴδομεν, εἶχον κινηθῆ καὶ οἱ Ρουμᾶνοι, νῦν δέ, κατὰ Μάτιον τοῦ 1868, ἀντιπροσωπεία ἐκ Σέρβων, παρουσιασθεῖσα εἰς τὸν Πατριάρχην, ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν, ἵνα ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία διορίζῃ εἰς ὅλας τὰς Σερβικὰς ἐπαρχίας τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους Ἐπισκόπους Σερβικῆς Ἐθνικότητος, οἵτινες νὰ εἶναι δῆθεν εἰς θέσιν νὰ διαφυλάττωσι μεταξὺ τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ τὸ σέβας καὶ τὴν ὁμόνοιαν καὶ νὰ ἀπομακρύνωσι πᾶν ὅ,τι πρόξενον δυσπιστίας².

Εἰς ἀπάντησιν τῆς Πατριαρχικῆς ἀποδοκμασίας, καὶ ἐνῶ ἀκόμη ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἀνέμενε ὀριστικὴν συμφωνίαν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ Σχεδίου, τῇ 3ῃ Ὀκτωμβρίου 1868, ὁ ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν Ὑπουργὸς διεβίβασε πρὸς τὸν Πατριάρχην δύο

1. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Ἀλεξανδρείας, τόμ. Α'. σ. 307. 308.

2. Γεδεών, 339.

Σχέδια λύσεως τῆς Βουλγαρικῆς ἔριδος, ὑποβληθέντα εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, μελετηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου¹. Τὰ Σχέδια ταῦτα συνώδευε δι' ὑπουργικοῦ τεσερέ, διὰ τοῦ ὁποίου, ἀποδεικνύων ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔχει κλίνει ὀριστικῶς ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τῶν Βουλγάρων, συνίστα εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὅσον τὸ δυνατὸν δὲ ταχύτερον, νὰ ἀποδεχθῆ ἢ τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο. Καὶ προσετίθετο μὲν ἡ φράσις ὅτι, ἐν ἐναντία περιπτώσει, ἔδει νὰ προτείνῃ ὁ Πατριαρχῆς τρίτον Σχέδιον, ἀλλ' ἡ φράσις αὕτη ἦτο τελείως τυπικὴ καὶ τύπος φιλοφροσύνης πολιτικῆς, ἐφ' ὅσον ἤξιον νὰ εὐχαριστηθῶσιν οἱ Βούλγαροι καὶ διὰ τοῦ ἐνδεχομένου τούτου τρίτου μέτρου, ἡ δὲ εὐχαρίστησις αὕτη τῶν Βουλγάρων ἔδει νὰ πληρωθῆ διὰ τῆς στραγγαλίσεως τῶν κανονικῶν τῆς Ἐκκλησίας δεσμῶν². Τὸ περιεχόμενον τῶν δύο Σχεδίων εἶχεν ὡς ἔπεται³.

Α'. *Ἐκλογή ἐνοριακοῦ Κλήρου καὶ διορισμὸς αὐτοῦ*.—Εἰς ὅποιονδήποτε μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον Βούλγαροι τὴν καταγωγὴν ἢ Βουλγαρόφωνοι, ὀρθόδοξοι τὸ θρήσκευμα, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσι διὰ τοὺς ναοὺς αὐτῶν καὶ νὰ διορίζωσιν ἱερεῖς, γνωρίζοντας τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν⁴.

Β'. *Ἐκλογή καὶ διορισμὸς Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων*.—Εἰς τὰς ἐπαρχίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἦσαν οἱ περισσότεροι Ἕλληνες, θὰ ἦσαν Ἕλληνες καὶ οἱ Μητροπολίται· εἰς ὅσας δὲ ἡ πλειονότης ἦσαν Βούλγαροι, θὰ ἦσαν Βούλγαροι καὶ οἱ Μητροπολίται ἢ γενικώτερον κατὰ τὸ δεύτερον Σχέδιον «οἱ ὀρθόδοξοι Βούλγαροι θέλουσιν ἔχει εἰς ἕκαστον βιλλαγέτι, τὸ ὁποῖον θέλουσιν ἀνὰ ἓν Μητροπολίτην, εἰς ἕκαστον δὲ σαντζάκι ἀνὰ ἓν Ἐπίσκοπον». Τὸ αὐτὸ θὰ ἴσχυε καὶ διὰ τὰς Ἐπισκοπὰς, τὰς ὑπαγομένας ὑπὸ Μητροπολίτην τινὰ⁵. Οἱ Βούλγαροι Μητροπολίται καὶ Ἐπίσκοποι θὰ ἐξελέγοντο «ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ πνευματικοῦ ἀθροίσματος», θὰ διορίζοντο δὲ ὑπὸ τῆς

1. *Γεδεών*, 132. 135. 179. *Ἀνασκευὴ* τῆς Ἀπαντήσεως τῆς Μ. Ἐκκλησίας εἰς τὰ παρά τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀποσταλέντα Σχέδια λύσεως τοῦ Βουλγ. Ζητήματος ΚΠ. 1869. σ. 4.—*Κουργάνωφ*, II, 306.

2. Κρίνοντας τὴν πρότασιν τῆς Κυβερνήσεως περὶ τρίτου Σχεδίου ἔγραφον οἱ Βούλγαροι, ὅτι ἂν τὸ Πατριαρχεῖον ἐπενόει τρίτον Σχέδιον *ὁμοίως* δυνάμενον νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτοὺς θὰ ἐφαίνετο ὅτι ποιεῖται τοῦτο κατ' εὐθείαν τὴν παραχώρησιν ταύτην. Τοῦτο δὲ ἐθεώρουν ὡς μέτρον τι ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχείου! (*Ἀνασκευή*, σελ. 4).

3. Ἀμφότερα τὰ Σχέδια ἴδε ἐν Συλλογῇ *Γεδεών* σ. 135—136.

4. Σχέδιον Α', ἀρθρ. 1. Σχέδιον Β', ἀρθρ. 1.

5. Α', 2. Β2.

Κυβερνήσεως διὰ Βερατίου. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες Ἐπίσκοποι τῆς Βουλγαρικῆς Μητροπόλεως θὰ ὑπῆγοντο εἰς τὸν Βούλγαρον Μητροπολίτην, οἱ δὲ Βούλγαροι εἰς τὸν Ἕλληνα Μητροπολίτην¹.

Γ'. *Ποιμαντορικὰ σιτέλεξή Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων*.—Οἱ τὴν καταγωγὴν γραικοὶ κάτοικοι θέλουσιν ὑπόκεισθαι εἰς τοὺς γραικοὺς πνευματικοὺς ἀρχηγούς, οἱ δὲ Βούλγαροι εἰς τοὺς Βουλγάρους πνευματικοὺς ἀρχηγούς· ἄν ὅμως Βούλγαροι θὰ ἤθελον νὰ διαμείνωσιν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν πνευματικῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν, θὰ ἦσαν ἐλεύθεροί².

Δ'. *Ἔθραι καὶ τίτλοι τῶν Βουλγάρων Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων*.—Εἰς τὰς καθέδρας Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων θὰ κατῴκουν ἐκεῖνοι οἵτινες ἤθελον εὐρεθῆ ἀρχηγοὶ ἐξ οἰουδήποτε ἔθνους· [θὰ ἐξελέγοντο πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ κατὰ τὰ ἀνωθι εἰρημμένα]³ ἢ, ἐφαρμοζομένου τοῦ δευτέρου σχεδίου, οἱ Βούλγαροι Μητροπολίται καὶ Ἐπίσκοποι θὰ κατῴκουν εἰς τὰ βιλλαγιέτια καὶ σαντζάκια, ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων, εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἶχον ἔδρας οἱ Ἕλληνες Μητροπολίται καὶ Ἐπίσκοποι· θὰ ἐτιτλοφοροῦντο δὲ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ Βούλγαροι ἱεράρχαι μὲ τὸ ὄνομα Μητροπολίτης καὶ Ἐπίσκοπος τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ κατῴκουν⁴, διότι αἱ γραικικαὶ καθέδραι, κατὰ τὸ δεύτερον Σχέδιον, Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων ἤθελον διαμεῖναι εἰς τοὺς γραικοὺς⁵.

Ε'. *Κτητορικὴ διανομὴ τῶν ἱερῶν ναῶν μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων χριστιανῶν*.—Οἱ ναοὶ εἰς τοὺς ὁποίους μέχρι τοῦδε ἐκκλησιάζονται ἀποκλειστικῶς Βούλγαροι θὰ εἶναι ἰδιοκτησίαι τῶν Βουλγάρων· ὅσοι ἦσαν κοινοὶ εἰς Βουλγάρους καὶ Ἕλληνας, οὗτοι θὰ μείνωσιν εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ βούλγαροι θὰ ἀνεγείρουν νέους⁶.

ΣΤ'. *Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις τῶν Βουλγάρων*.—Κεντρικὴ ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ τῶν Βουλγαρικῶν ναῶν καὶ ἐπαρχιῶν θὰ εἶναι εἰς Πρωθιεράρχης, «Μπὰς-Μητροπολίτης» ὡς λέγουσι τὰ Σχέδια, ὃ ἔστιν Ἀρχιμητροπολίτης μὲν κατὰ πιστὴν τῆς λέξεως μετάφρασιν, Πατριάρχης, δὲ κατ' οὐσίαν ἔχων περὶ ἑαυτὸν «ἄθροισμα διαχειριζό-

1. Α. 4. Β, 5. 6.

2. Β, 5.

3. Α, 9. πρβλ. καὶ ἄρθρ. 2.

4. Σχέδ. Β'. ἄρθρ. 2. 4.

5. Β'. 8.

6. Α, 6. Β 8.

μενον τὰ πνευματικά», ἐδρεύων δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει¹.

Ζ'.—*Δικαιοδοσία τῆς Βουλγαρικῆς Συνόδου*.—Μετὰ τὴν συγκρότησιν αὐτῆς ἡ Σύνοδος αὕτη θὰ ὑπέβαλλεν εἰς τὴν Πύλῃν τὸν Κανονισμὸν αὐτῆς, ὀρίζουσα τὰ καθήκοντα ἑαυτῆς τε καὶ ἐν γένει τῶν ὑπ' αὐτὴν πνευματικῶν ἀρχηγῶν, τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας².

Η'.—*Σύστασις τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας καὶ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως*.—Ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία θὰ ἦτο σῶμα κεχωρισμένον καὶ ἀνεξάρτητον. Τὸ δὲ Πατριαρχεῖον ἐπεκύρωνε μόνον καὶ «πνευματικῶς» τοὺς ἤδη ἐκλεγέντας καὶ ἀκωλύτως διοριζομένους Βουλγάρους Μητροπολίτας καὶ Ἐπισκόπους³ ἔπειτα, εἰς τὰ λοιπὰ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία θὰ ἀνεφέρετο εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Μόνον κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην ἐθεώρουν αὐτὸ «κεντρικὴν Ἀρχήν». ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θὰ ἔφερε τὸν τίτλον «Οἴκουμενικός», οἱ δὲ Βούλγαροι ἀρχιερεῖς ἱερουργοῦντες, θὰ ἐμνημόνευον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ³.

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, δικαιολογοῦσα πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον τὴν πρότασιν τῶν δύο τούτων Σχεδίων καὶ τὴν υἰοθέτησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἔγραφεν ὅτι πράττει τοῦτο ὑπὸ τὴν ιδιότητα διαιτητοῦ, καίτοι ἀφίνει νὰ φανῇ, διὰ μέσου τῶν δικαιολογιῶν αὐτῆς ὅτι τὰ Σχέδια ταῦτα ἦσαν ξένα πρὸς Κυβερνητικὴν πρωτοβουλίαν. Ἡ Κυβέρνησις παρεδέχετο διὰ τοῦ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἐγγράφου αὐτῆς ὡς γεγονὸς πλέον τετελεσμένον, καὶ μάλιστα ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου, τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ Πατριαρχείου. Ἐλάμβανεν ἐπίσης ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Βουλγάρων νὰ διοικῶνται ὑπὸ πνευματικῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἰδίου αὐτῶν Ἔθνους εὗρισκεν ὅτι ἦτο ἔργον κυβερνητικῆς προνοίας νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Τοῦτο δὲ τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον εὗρισκετο ἐν μέσῳ διεθνοῦς τοιαύτης ἀτμοσφαιρας ἥτις καὶ ἐν τῇ Διπλωματίᾳ καὶ ἐν τῷ Τύπῳ ἐβάρυνε κατ' αὐτῆς ὡς μὴ συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τὰς δοθείσας ὑπ' αὐτῆς διὰ τοῦ Χάτι-Χουμαγιούν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων. Διὸ καὶ ἔγραφεν ἐν τῷ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἐγγράφῳ αὐτῆς ὅτι, «ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διατηρῶνται τὰ δικαιώματα, αἱ ἀσυνδοσίαι καὶ τὰ προνόμια

1. A, 3. B, 3.

2. A', 7. B', 9.

3. A, 5. B, 7.

τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πατριαρχείου, ἄλλο τόσον ἀπαιτεῖται καὶ ἡ διατήρησις τῶν εἰς πᾶσαν τάξιν ὑπηκόων τῆς κραταιᾶς βασιλείας ἐπιδαφιλιζομένων ὑψηλῶν συγκαταβάσεων ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν»¹. Ἐπὶ πλέον, ἐδικαιολογεῖ ἡ Κυβέρνησις τὴν πράξιν αὐτῆς, ἵνα διὰ τῶν Σχεδίων τούτων ἐπέλθῃ δῆθεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη. Διετύπωνε δὲ καὶ τὴν βουλγαροφυλετικὴν θεωρίαν ὅτι τὰ ζητήματα περὶ τῶν ὁποίων ἀναφέρουσι τὰ δύο ταῦτα Σχέδια δὲν ἀφορῶσι τὴν θρησκείαν. Αἱ δικαιολογίαι αὗται ἐμαρτύρουν περὶ τῆς κατευθύνσεως τῶν διαθέσεων τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ἄαλῃ πασᾶς, τυφλὸς ἐκ τοῦ πάθους κατὰ τῶν Ἑλλήνων λόγῳ τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως, ἦν δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ εἰς Κρήτην, παρὰ πάσας τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, διαμείνας ἐκεῖ ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ Σουλτάνου ἀπὸ 22ας Σεπτεμβρίου 1867 μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Φεβρουαρίου 1868, ἔθηκεν ὡς στόχον τὴν ἐξασθένισιν καὶ τοῦ Πατριαρχείου. Διὰ τοῦτο ὡς ἤδη παρεῖται ὁ «Αἰών», ἡ στάσις τῆς Κυβερνήσεως ἀπέβλεπεν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν προνομίων καὶ τοῦ γοήτρου τοῦ Πατριαρχείου². Ὁ Ἄαλῃ πασᾶς ἦτο τόσον φανατισμένος κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε ὅτε ὁ Ἰγνάτιεφ προσελάθει νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ ἀποφύγῃ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑποβοηθούσης, φυσικὰ κατὰ παρακίνησιν τῆς Ρωσσίας, τὴν Κρητικὴν Ἐπανάστασιν, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1868, διότι ἠδύνατο νὰ διατρέξῃ κίνδυνον καὶ ἡ ἀκεραιότης τοῦ Κράτους, αὐτὸς ἔμεινε ἀμετάπειστος καὶ εἶπε τὸ μοιρολατρικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποπνεόν μισελληνικῆς ἀποφασιστικότητος πνεῦμα, ὅτι «ἡ Τουρκία ἀνέθηκε τὴν τύχην της εἰς τὸν Προφήτην καὶ γενήσεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ»³. Καὶ ἦτο τόσον περισσότερον θρασύς ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ὁ Ἄαλῃ πασᾶς, ὅσον καθ' ὄλην τὴν περίοδον τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως οὐδεμία ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἔδειξεν αὐθόρμητον καὶ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων. Ὅχι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἐνίσχον αὐταί, ἰδίᾳ ἡ Ἀγγλία, καὶ τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἵνα καταστείλῃ τὴν Ἐπανάστασιν διὰ παντὸς μέσου. Καὶ ταῦτα, ἐνῶ παρεῖχον τόσῃν ὑποστήριξιν εἰς τοὺς Βουλγάρους κατὰ τοῦ Πατριαρχ-

1. Γεδεών, 135.

2. «Αἰών», Ἀθηνῶν, 1869, 3 Ἰανουαρίου.

3. Παναγ. Κ. Κριαρῆ, Ἱστορία τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τέλους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866. Ἐν Χανίοις. 1902. σελ. 790.

χειού¹. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ ἄλλοι Ρῶσσοι πράκτορες καὶ ὁ ἐν Χανίοις ἰδίᾳ Ρῶσσος Πρόξενος ὑπέθαλπε τὴν διατήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὁ Ἰγνάτιεφ δὲ ἀπέτρεπε τὴν Πύλην τῶν πολεμικῶν αὐτῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος διαθέσεων, εἶχε δὲ καὶ τὸ Ἀνακτοβούλιον Πετρούπόλεως προτείνει κατὰ τὸ 1867 παραχώρησιν αὐτονομίας εἰς τὴν Κρήτην, ἣ καὶ ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος², καὶ προεκάλεσεν ἐν τέλει τὴν ἐπιβλαβῆ κοινὴν ἐνέργειαν τῶν Δυνάμεων, αὐτὰ ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν παρὰ πολιτικὰ τεχνάσματα, ἀποθαμβοῦντα τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἔφ' ὅσον ἐτεχνουργοῦντο παραλλήλως πρὸς τοὺς γάμους τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου μετὰ τῆς Ρωσσίας προικιπίσεως Ὀλγας, τὸ δ' ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ Κρήτη οὐδεμίαν ἔσχε συνδρομὴν πλὴν τῆς πτωχῆς ἀλλὰ καὶ ὡς προβάτου ἐπὶ σφαγὴν ὑπὸ τῆς Ρωσσίας ἀγομένης μητρὸς Ἑλλάδος, πραγματικὴν καὶ πραγματικὸν πόνον κατὰ τὴν φανεράν ἐκείνην Ἐπανάστασιν. Ὁ Ἰγνάτιεφ εἶχε συμφέρον δι' ἄλλα τε Ρωσικὰ πολιτικὰ συμφέροντα καὶ διὰ τὸ Βουλγαρικὸν Ζήτημα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ διατηρῆ εὐκαιρὸν ἀφορμὴν καταδοκουμένης ἐπεμβάσεως τῆς Ρωσίας κατὰ τῆς Τουρκίας νὰ ἐξακολουθῆ ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις. Ἐφ' ᾧ καὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα δὲν ἔπαυσεν ἡ Ρωσία νὰ καθιστᾷ ὡς ζήτημα τῆς ἡμέρας τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα καὶ νὰ παριστᾷ τὴν Κρητικὴν Ἐπανάστασιν ὡς περιπέτειαν τοῦ ζητήματος τούτου. Καὶ τοῦτο ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἂν ἡ Πύλη ἐξηκολούθει νὰ μετέρχεται ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον τὴν πολιτικὴν τῆς ἀνοχῆς ἐν ταῖς πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα σχέσεσιν αὐτῆς³, πράγμα τὸ ὁποῖον καὶ θὰ ἀπεθρά-

✓ 1. Πρβλ. **Κλ. Νικολαΐδου**, Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1866—1869. Ἐν «Πρωΐα», Ἀθηνῶν, 1927. 19 Μαΐου, πρβλ. τοῦ **αὐτοῦ**, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρον καὶ βάσιν τὴν Μακεδονίαν, ἐν **Ἀθήναις**, 1923, σελ. 440—442.

2. Ὑπὸ διπλωματικὴν ἐποψίν ἐξετάζει τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ὁ **Γ. Παπαντωνάκης**, ἐν Διπλωματικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866. Ἐν **Ἀθήναις**. 1926. σελ. 84. Βιβλίον ἀξιοσπούδαστον.—**Ἐγγραφοὺν ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας** πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις Πρεσβυτὴν τῆς Ρωσσίας βαρῶνον Βουδβεργ ὑπὸ χρον. 16 Νοεμβρ. 1867 βλ. ἐν **Νεολόγω** Κων)π. 1867. 28. Δεκ.

3. Πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τῆς ἀντιπατριαρχικῆς στάσεως τῆς Κυβερνήσεως βοηθεῖ ἡμᾶς ἡ μνημονευθεῖσα καὶ πρότερον πολιτικὴ Διαθήκη τοῦ Φουὰτ πασᾶ. Οὗτος συνίστα νὰ ἀποτελέσῃ ἄρθρον τῆς νέας πολιτικῆς τῆς Τουρκίας ἡ μείωσις τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Κλήρου καὶ ἡ **θέσις τοῦ Κράτους** ὑπεράνω ὅλων τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων. Ἐγγραφεν: «Ἡ Ὑ. Πύλη οὐδέποτε ὀφείλει νὰ ἀνεχθῆ ἔνωσιν τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Θὰ ἦτο δὲ ἴσως ἔργον φρονήσεως, εἰάν ὑπεστηρίζομεν μετὰξὺ τῶν

συνε μὲν τὴν τελευταίαν ταύτην, ἐπωφελῶς πρὸς τὰ σχέδια τῆς Ρωσσίας, θὰ παρέτεινε δὲ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ διαπρεπὴς δημοσιολόγος Κλεάνθης Νικολαΐδης σχετίζων τὴν κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν ἐνέργειαν τῆς Ρωσσίας ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὰς ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων ἐνεργείας αὐτῆς, ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι εἰλικρινῶς ἡ Ρωσσία προέτεινε τὴν παραχώρησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀποζημιώσῃ δῆθεν τὸν Ἑλληνισμόν διὰ τὴν προσγενησομένην αὐτῷ δῆθεν ζημίαν διὰ τῆς μελετωμένης τότε ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Βουλγάρων. (Ἴδε μνημον. ἐφημερίδα «Πρωϊαν»). Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι καὶ τότε ἡ Ρωσσία ἐξυπηρετεῖ μόνον καὶ μόνον τὸ ἰδικόν της γόητρον καὶ τοὺς ἰδικούς της σκοπούς. Καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν ἢ νὰ ὑπεκκαίῃ τὴν ἐπανάστασιν, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1770, νὰ διερεθίσῃ τὸν εὐξέαπτον ἑλληνικὸν ἐγκέφαλον ἵνα ἀφ' ἑνός μὲν, κατὰ τὴν παλαιὰν τακτικὴν της, ἐξαντλή τὴν Τουρκίαν, ἀφ' ἑτέρου δέ, συνιστώσα τὴν πρὸς τὴν Τουρκίαν ἀφοσίωσιν τῶν Βουλγάρων, νὰ ἐπιτύχῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ποθοῦμενον¹. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ἂν καὶ ἀπὸ κοινοῦ πᾶσαι αἱ Δυνάμεις κατέστειλαν τὴν Κρητικὴν Ἐπανάστασιν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὅμως ὁ Ἰγνάτιεφ, παρὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Κυβερνήσεώς του εἰς τὸ διάβημα τῶν Δυνάμεων δὲν ἠσύχαιζεν ἀναμοχλεύων ἀκόμη αὐτό, ἕως οἱ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Βουλγάρων διὰ τῆς Πύλης.

Ἀμφότερα τὰ Σχέδια ταῦτα, ἔλαφρῶς παραλλάσσοντα ἀλλήλων ἐν δευτερευούσαις λεπτομερείαις, ἔχουσι ὡς θεμελιώδη ιδέαν, νὰ ὀργανωθῇ αὐτοκέφαλος ἐθνικὴ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, παραλλήλου πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον δικαιοδοσίας, ἐν τῷ αὐτῷ Τουρικῷ Κράτει, ἄνευ ὀρισμένων τοπικῶν ὀρίων, ἐκτεινομένη ἀπροσδιορίστως καθ' ὅλον τὸ Κράτος καὶ περιλαμβάνουσα τοὺς ἀνὰ τὴν Τουρκίαν κατοικοῦντας ἢ κατοικήσαντας Βουλγάρους. Ἀνεξαρτήτως δὲ πρὸς τὸ ὅτι προέρχονται ἐκ πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ δὴ ἀλλοθρησκου, ἐκφράζουσι τὴν ιδέαν τοῦ φυλετισμοῦ καὶ ἀπ' αὐτῆς οἰκοδομοῦσι νέαν τινὰ Ἐκ-

χριστιανικῶν ἡμῶν λαῶν τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας, ὅπερ τοσοῦτον συντελεῖ εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν ἀνθρώπων, *ἀποσπῶν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Κλήρου*. Ἐν τούτοις σπεῦδω νὰ προσθέσω ὅτι δι' ἡμᾶς ἡ καλητέρα πολιτικὴ θὰ εἶναι ἀναντιρρήτως ἐκείνη, ἣτις θὰ θέσῃ τὸ Κράτος ὑπεράνω ὅλων τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων. (*«Αἰών»*, 25 Σεπτ. 1869).

1. Ἴδε καὶ: *Τὰ σφάλματα* τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866—1869, ὑπὸ μέλους τινος τῆς Ἐπαναστάσεως. (*Ἄνευ τόπου καὶ χρόνου). σ. 11—*Παπαντωνάκι*, μνημ. ἔργ. σ. 19—22.

κλησίαν ἰδιόρρυθμον, ὀργανισμόν ἐκκλησιαστικὸν πρωτοφανῆ εἰς τὰ χρονικὰ τῆς χριστιανωσύνης. Καλλιεργοῦσι τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν σίγῃσιν καὶ καθιστῶσι τὸ ἐκκλησιαστικὸν περιβάλλον στάδιον ἀντιζητίας καὶ ἐρίδων μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα ἐθνῶν. Κατὰ τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς Κανόνας καὶ κατὰ τὴν κρατοῦσαν πράξιν, δὲν δύναται νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ Κράτει δύο Ἐκκλησίαι ὁμόδοξοι ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων διοικητικῶς. Ἐὰν βεβαίως οἱ Βούλγαροι ἦσαν πολιτικῶς ἀνεξάρτητοι, ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσωσι καὶ ἐκκλησιαστικὴν αὐτοδιοίκησιν. Ἄλλ' ἔφ' ὅσον δὲν ἦσαν καὶ ἔφ' ὅσον ἐνόουν νὰ λέγονται καὶ ὀρθόδοξοι, μέλη δηλαδὴ τῆς μιᾶς ἐν Τουρκίᾳ ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσωσιν ἄλλην ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν; Οὐ μόνον λοιπὸν οὐδεμίαν ἐσημειοῦτο παρὰ τοῖς Βουλγάροις μείωσις τῶν ἑαυτῶν ἀξιώσεων καὶ μεταστροφή τῶν πλανῶν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ διοικητικὸν τῆς Ἐκκλησίας δίκαιον, ἀλλὰ προέβαινον ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ χεῖρον καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ χεῖριστον. Διὰ τῶν Σχεδίων τούτων ἐγκαταλείπεται μὲν ἡ ἀξίωσις περὶ φυλετιστικῆς συνδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὑποστηρικθεῖσα διὰ τῶν ὀκτῶ προτέρων αἰτημάτων, ἀλλ' εἰσάγεται ἡ διάσπασις τῆς Ἐκκλησίας εἰς δύο κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων φυλετικὰ σώματα κατὰ τρόπον ἀναρρητικὸν τοῦ τε κρατοῦντος διοικητικοῦ συστήματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν τοῦ χριστιανισμοῦ βάσεων. Διότι καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία καταστρέφεται καὶ αἱ ἀλήθειαι τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀδελφωσύνης καὶ ἀγάπης καιρῶς πλήσσονται. «Εἶναι πρωτάκουστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἔγραφεν ἕξ ἀφορμῆς τῶν δύο Σχεδίων ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Α. Διομήδης Κυριακὸς ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ Τύπῳ, οὐ μόνον τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ πρὸς τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν νὰ ὑπάρχη ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ Ἐκκλησία ἐν Ἐκκλησίᾳ, ὅπερ εἶναι ἄτοπον, ὅσον νὰ ὑπάρχη κράτος ἐν κράτει. Οἱ Βούλγαροι, γράφει ὁ αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσωσι Σχέδιον παραλογώτερον, ἀντικανονικώτερον, ἀντιβαῖνον μᾶλλον εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Συγκρίνων τὰ Σχέδια ταῦτα ὁ ἱστορικός Κουργάνωφ πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν ἐκεῖνο Σχέδιον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου προβάλλει τὴν ἀπορίαν, ἃν θὰ ἱκανοποιοῦντο οἱ Βούλγαροι, καὶ εἰς περιπτώσειν ἀκόμη καθ' ἣν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ζητήματος παρεχόρει εἰς αὐτοὺς ἡμιανεξαρτησίαν ἢ καὶ πλήρη ἀκόμη ἀνεξαρτησίαν¹. Τόσον οἱ Βουλγαρικὸι σκοποὶ ἦσαν ξένοι πρὸς ἱκανοποίησιν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν καὶ τόσον τὰ χρησιμοποιούμενα μέσα μακρὰν ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος. Διὸ καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἀπεδοκίμασεν αὐτά. Ἄς παρακολουθήσωμεν ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῆς τὴν κρίσιν τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰ ἐν λόγῳ Σχέδια.

(Συνεχίζεται)

ΑΡΧΙΜ. ΕΜΜ. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ

1. «*Αἰὼν*» Ἀθηνῶν 1869, 17 Ἀπριλίου.2. *Κουργάνωφ*, II, σ. 306.